

KISKO

ORIJÄRVI

MUSEOVIRASTO/ RAKENNUSHISTORIAN OSASTO
Työselostus

Tutkija Elias Härö	Aika 1967
-----------------------	--------------

Paikkakunta Kisko	Kaup.osa/ Kylä	Kortteli/ Tila Orijärvi	Tontti
----------------------	----------------	----------------------------	--------

Osoite
Kartanoinventointi.

Tutkimuksen laatu
Kartanoinventointi.

Työselostus
Inventointikertomus.

Piirroksat

Valokuvat

Muuta

Orijärven ruukinkartanon päärakennus edustaa herraskartanotyyppiä, jollainen Suomessa oli tavallinen 1700-luvun jälkipuoliskolla. Maisemansa ja toimintansa puolesta se kuitenkin poikkeaa vanhojen viljelysseutujen maalauskartanoista. Niitten usein hieman väsähtänyt hiljaiselo on täällä korvattu ennakkoluulottomalla teollisella yritteliäisyydellä. Orijärven asema maamme ensimmäisenä kuparikaivoksena heijastuu kartanon maisemassa vielä tänäänkin ja samat piirteet ovat luonteenomaisia ruukinkartanon uudistetulle päärakennuksellekin.

Orijärven päärakennuksen valmistumisaikaa ei varmuudella tunneta. Tyylillisinä perusteina todennäköisenä rakennusaikana voidaan pitää 1790-lukua tai suunnilleen vuotta 1800. Karl Lundströmin piirtämässä, tosin verraten summittaisessa kartassa vuodelta 1794 on kaivosvoudin asuinrakennuksen pohja pienempi kuin nykyisen päärakennuksen. On mahdollista, että nykyiseen rakennukseen osaksi sisältyy vanhempia, kenties jo kaivoksen alkua ajoilta olevia osia vaikka tämä ei käynytkään ilmi rakennusta korjausten yhteydessä tutkittaessa. 1700-luvun loppu ja Magnus Björkmanin aika ruukin omistajana tuntuisi muutenkin parhaiten sopivan rakennusajaksi juuri tällöin vallinneen edullisen konjunktuurin vuoksi.

Rakennuksen suunnittelijaa tai rakennusmestaria ei tunneta. Björkmanin palveluksessa oli taitavaksi tunnetut Ruotsista siirtyneet rakennusmestarit Johan ja Anders Lax ja on mahdollista, että he ovat suunnitelleet ja rakentaneet myös Orijärven päärakennuksen. Joka tapauksessa se on syntynyt samoihin aikoihin kuin Fiskarsin ja Kärkelän ruukeissa rakennettiin tyyliltään ja jäsentelyltään samantyyppisiä rakennuksia, joissa Laxien tiedetään olleen mestareina. Björkmanin omalla rakennusasioiden harrastuksella on tietysti ollut tuntuva osuus yleislinjan määrittämisessä.

Kun Orijärven kartano rakennettiin, oli usklassismi taidekeskusten muototyyliä ja sen vaikutus näkyikin eräissä alkuperäisissä interiööridetaljeissa. Yleisjäsentely on kuitenkin vanhoillisempi ja kuvastaa tyyppillisiä rokokookartanoiden piirteitä. Näihin kuuluu ylälappeesta aumattu, alunperin laudoin katettu mansardikatto, seinien pystyvuoraus ja punainen väri sekä ikkunoiden muoto. Asumiskerroksen huonejärjestely vastaa rokokookartanoissa esiintyviä pohjaratkaisuja, joskaan se ei ole kaikkein yleisintä tyyppiä. Vastaavia plaaneja, joissa suuri asuinsali on rakennuksen toisessa päässä, esiintyy mm. eräissä upseerivirkatalojen tyyppipiirustuksissa ja niitä sisältyi myös Wijnbladin tunnettuun mallikirjaan 1750-luvulta. Orijärvi kuvastaakin maun vanhoillisuutta ja varovaaisuutta tyylillisissä kysymyksissä ja samalla rohkeampaa yritteliäisyyttä teknillisten keinojen käyttämisessä.

Kartanorakennuksessa aikaisemmin tehdyistä korjauksista tiedetään verraten vähän. Näyttää siltä, että 1900-luvulla tehtyihin sisustusmuutoksiin saakka se säilytti alkuperäisen asunsa miltei koskemattomana. Orijärven ruukki siirtyi v. 1822 yhdessä Fiskarsin ruukin kanssa John von Julinin omistukseen ja hänen aikanaan melko varmasti myös päärakennusta on kunnostettu. Olihan koko ruukki "en skapelse af konst och flit" kuten

F.M. Franzen Orijärvellä käydessään laulaa. Säilyneiden tapettifragmenttien perusteella näyttää rakennuksesaa tehdyn perusteellinen maalauskorjaus joskus 1860-luvulla. Ilmeisesti vasta 1900-luvun vaihteen jälkeen iso asuinsali kolmeen osaan, ja samalla eteisessä ja ullakon käynnissä lienee tehty muutoksia.

Lautakaton muuttamista pärekatoksi, päätyyn rakennettua avoverantaa ja kaakkoissivulle tehtyä keittiön eteistä lukuunottamatta ei ulkoasussa ollut tapahtunut olennaisia muutoksia. Vuoden 1965 korjausten yhteydessä voitiinkin fasadit helposti palauttaa alkuperäiseen asuunsa.

Kartanon korjaustöitä keväällä 1965 aloitettaessa voitiin rakennusta inventoitaessa eri yksityiskohdissa tehdä seuraavia havaintoja:

Ulkoasu

Sokkeli oli muurattu epäsäännöllisistä lohkokivistä kalkkilaastilla ja saumattu. Päällä ollut kalkkiväri oli karissut pois. Ratkaisu on tyypillinen 1700-luvun lopun säätyläisrakennuksissa.

Seinissä ollut alunperin esissä punaiseksi maalattu hirsipinta joka sitten oli vuorattu pystyssä olevilla n. 8" sileillä ponttilaudoilla. Vuorausta on korjattu myöhemmin, mutta pääosaltaan se on alkuperäinen. Nurkat ja följarit vuorattu pystylaudoin.

Ylemmistä lappeistaan viistetty taitekatto (mansardi) on kaikesta päättäen ollut alkuperin vesiurin varusteilla laudoillia katettu ja luultavasti tervattu. Ennen nykyistä tiilikattoa oli pärekatto. Kattomuoto on luonteenomainen kustavilaisen ajan ratkaisu.

Pääoven kuisti tuskin oli alkuperäinen. Sensijaan sokkeli oli vanhempi. Alunperin se on mahdollisesti ollut avokuisti.

Ikkunoiden koko 120 x 130 cm oli luonteenomainen 1700-luvun lopun kartanoissa, mutta on tällaisena säilynyt vain harvoissa tapauksissa. Mielenkiintoinen piirros on jako neljään ruutuun, joista kukin kooltaan 52 x 60 cm. Aikaisempien pieniruutuisten ikkunoiden sijasta tuli tällainen suururuutuinen ikkuna lasinvalmistuksen kehittyessä käyttöön 1700-luvun lopulla. Osa ikkunoiden rokokootyyppisistä kulmarauodoista ja saranoista oli jäljellä. Verraten yksinkertaiset vuorilistat ja otsalaudat lienevät suurimmaksi osaksi myöhemmin uusittuja.

Interiöörit

Huonejärjestys. Pohjakerroksen alkuperäinen huonejärjestys oli helposti rekonstruoitavissa. Lounaispäässä ollut yhtenäinen suuri huone, joka korjausten yhteydessä v. 1965 palautettiin alkuperäiseen kokoonsa, oli ilmeisesti vasta 1900-luvun taitteessa jaettu lautaväliseinällä kolmeen osaan.

Huoneet la, lb ja l. Näistä huone l toimi olohuoneena, la tarjoiluhuoneena ja lb säilytyshuoneena, "skafferina". Keittiön (huone 6) ja eteisen väliin oli muodostettu komeroita. Mahdollisesti myös yläkertaan johtaneitten portaitten paikkaa oli

muutettu. Koillispään huoneet (3-5) olivat alkuperäisessä muodossa. Ainoastaan huoneesta 5 huoneeseen 3 johtanut ovi oli myöhemmin suljettu.

Huone 1 (huoneet 1, 1a, 1b). Seinissä ollut suoraan hirteen hakatuin tartuinnoin kiinnitetty n. 1 cm vahvuinen savirappaus. (savea, lastua). Saven päällä keltainen liituväri, alhaalta ylös saakka. Sen päällä siniseksi maalattu paperi, josta vain vähäisiä fragmentteja jäljellä. Ikkunan alakarmin tasolla, n. 70 cm lattiapinnasta ollut n. 3 cm korkuinen rintapanelilista. N. 12 cm korkuinen profiloitu kattolista (piirros) on ollut alunperin tummanharmaa, sitten valkoinen. Listan profiili tyyppillinen kustavilaisella ajalla. Jalkalistat uusittuja. Huoneessa 1b olleessa ikkunassa oli säilynyt alkuperäinen profiloitu välikarmi (piirros). Myös ikkunapenkki oli vanha. Peililista vanha, mahdollisesti alkuperäinen, verraten kapea rokokoprofiili. (piirros).

Ovi eteiseen (huoneeseen 2) ollut matalampi (aukon leveys 37 cm) mutta samalla paikalla.

Purettu kaakeliuuni ruskea, 1920-luvun tyyliä.

Katossa 10-11 leveät sileät ponttilaudat, useaan kertaan valkoiksi siveltyjä. Päällä myöhäinen pahvikatto.

Ei käynyt varmuudella selville, oliko seinän savirappaus alkuperäinen. On mahdollista, että huoneessa on sitä ennen ollut kangastapetti. Tähän viittaa hirsisaumoissa ollut puulista ja savirappauksen suhde kattolistaan. Savirappaus voisi olla peräisin vasta 1800-luvun puolivälin tienoilta. Mahdollinen se tosin on jo 1700-luvun lopulla.

Huone 2. Alunperin ollut hirsiseinä ilman savirappausta. II-vaiheessa seinään kiinnitetty pahvi, johon maalattu roiskemarmorointi (harmaa pohjaväri, mustat ja valkoiset täplät). Roiskemarmorointi saattaa olla vasta 1800-luvun alkupuolelta.

Vanha kattolista, hieman kapeampi ja yksinkertaisempi profiili kuin huoneessa 1. Valkoiseksi maalattu lautakatto.

Ulos johtanut 2-levyinen nk. puoliranskalainen peiliovi. Piilolistat sama kuin piirustuksessa . Oven alkuperäinen väri ollut vaaleanharmaa. Nyt se on valkoinen.

Huone 3. Seinissä oli hirrelle kiinnitetty savirappaus. Jälkiä väristä ei löytynyt. II-vaiheessa (myöhäisten tapettikerroksien alla) harmaapohjainen, sinikuviainen rullatapetti. Lähinnä uuserokokootyyliä edustava tapetti voi olla peräisin 1860-luvulta. Uudet (1900-luvun) katto- ja jalkalistat. Valkoiseksi sivelty lautakatto kattopahvin alla. Uusi lattia. Korkeimatto. Ovi huoneeseen 2 ollut matalampi, samanlainen kuin oli jäljellä huoneeseen 4 johtavassa aukossa.

Ikkunoiden muoto vanha, puosot uusittuja 1900-luvulla.

Huone 4. Seinissä savirappaus, yksivärinen harmaa. II-vaiheessa samanikäinen rullatapetti kuin huoneessa 3. Harmaa pohja, siniset ja valkoiset kuviot. Kattolista samanlainen kuin huoneessa 2. Listat alkuperäisesti olleet tummanvihreitä. Kattolaudat kuten huoneessa 3. Jalkalista ja lattia uusittu. Ikkunoissa ulkopuolella vanhar puitteet ja karmit. Ikkunalista kuten huoneessa 1b.

Huone 5. Seinissä savirappaus. II-vaiheessa saman tyylinen rullatapetti kuin edellisessä. Kattolista ja katto kuten huoneessa 4. Ikkunakarmi alkuperäinen kuten huoneessa 1b. Ulkopuolella n.

nappulapoka. Huoneeseen 3 johtanut ovi tukittu. Huoneeseen 6 johtava matala ovi vanha, peililista uusi (1900-luvulta). Oven alkuperäinen väri harmaa.

Huone 6. Seinissä ollut savirappaus. Myöhemmin koko sisustus uusittu.

Yläkerta:

Huone 10. (Seinissä savirappaus. I-vaiheessa vaaleansininen, todennäköisesti yksivärinen pinta. II-vaiheessa tummanpunainen sively. III-vaiheessa roiskemarmorointi vaaleammanpunaiselle pohjalle mustin täplin.

Ikkunan alakarmin tasossa oli jäljellä 62 cm korkeudella lattiasta n. 3 cm korkuinen rintapanelilista. Seinäväri listan ylä- ja alapuolella sama. Ikkuna ja listoitukset uusittuja. Huoneeseen 11 johtava ovi ilmeisesti alkuperäinen, listat uusittuja. Vanha kattolista (samanlainen kuin huoneessa 2) ollut paikoillaan ennen savirappauksen tekemistä. Maalattu lautakatto. Laudat 6-7". Jalkalista ja lattialaudat uusittuja.

Huone 11. Ikkunoita vastapäätä ollut seinä tehty laudoista. I-vaiheessa roiskemarmorointi tummanharmaalle pohjalle valkoisin pilkuin. Päätyseinien hirsien raot täytetty savimassalla, jonka pinnassa oli jälkiä roiskemarmoroinnista. Katossa laudoitetut palkit rakennuksen poikkisuunnassa. Palkkien särmät viistetyt. Uusittu lattia ja listoitukset.

Huone on myöhemmin muutettu asuttavaksi alkuperäisestä avoullakosta.

Samassa yhteydessä on puhkaistu koillisenpuoleinen ikkuna toisen ollessa alkuperäinen mansardi-ikkuna.

Huone 12. Seinissä savirappaus. I-vaiheessa ollut vaalea sini-harmaa väri kuten huoneessa 10. II-vaiheessa keltainen sively. Kattolista ja -laudat alkuperäisiä, valkeiksi siveltyjä. Ikkuna listoineen uusittu. Samoin jalkalistat ja lattia. Huoneeseen 11 johti alkuperäinen, 3-peilinen puoliranskalainen kustavilais-tyylinen ovi.